

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України

29 березня 2012 року № 384

(у редакції наказу Міністерства освіти
і науки України

від 05 червня 2013 року № 683)

Форма № Н-3.03

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

КАФЕДРА ПРАВОЗНАВСТВА

МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

підготовки бакалавра

для студентів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство»,
6.030401і «Правознавство» / спеціальності 081 «Право»

2015 рік

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: **Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і
торгівлі»**

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: *Лаврик Г.В.* – д.ю.н., професор, завідувач
кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і
торгівлі»
Козаченко Ю.А. – старший викладач
кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і
торгівлі»

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кабальський Р. О. – к.ю.н., доцент кафедри гуманітарних та соціально-
економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту
Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава
Мудрого».

Колісник А.С. – к.ю.н., завідувач кафедри права Черкаського інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Обговорено і схвалено
на засіданні кафедри правознавства
протокол № __ від _____ р.
Завідувач кафедри _____ проф. Лаврик Г.В.

«Узгоджено»
На засіданні науково-методичної групи з
напрямку підготовки 6.030401 «Правознавство»
Голова науково-методичної групи
_____ проф. Лаврик Г.В.

«Схвалено»
Голова науково-методичної ради
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
«__» _____ 2015 р.
_____ проф. Рогоза М.Є.

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Муніципальне право» є варіативною дисципліною циклу професійної та практичної підготовки. Вивчення муніципального права має важливе значення для підготовки майбутніх юристів, оскільки сприяє розширенню загального та професійного світогляду, допомагає оволодіти методикою аналізу структурно-функціональної та компетенційної специфіки органів місцевого самоврядування, розуміти особливості муніципальної системи України, особливості нормотворчого процесу в органах місцевого самоврядування, види та підстави муніципально-правової відповідальності, засади правового регулювання муніципальної служби. Вивчення муніципального права озброює майбутніх юристів конкретними знаннями щодо залучення широких мас населення до ефективного будівництва громадянського суспільства та успішної розбудови правової держави, підвищення добробуту населення, забезпечення реалізації їхніх прав і свобод на місцевому рівні, зміцнення економічної, соціальної, культурної і духовної інфраструктури українського суспільства, спрямованої на консолідацію української нації.

Предметом навчальної дисципліни «Муніципальне право» є суспільні відносини у сфері місцевого самоврядування, тобто пов'язані з виникненням і здійсненням місцевого самоврядування на конституційно-правовій основі; з організацію, формами та гарантіями місцевого самоврядування; з реалізацією компетенції муніципальних органів.

Міждисциплінарні зв'язки. Муніципальне право України є складовою частиною вітчизняної правової системи й тісно пов'язане з конституційним, адміністративним, цивільним, фінансовим, земельним правом та іншими галузями права.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Муніципальне право» є формування у студентів цілісного бачення процесів становлення, розвитку та організації місцевого самоврядування в Україні.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Муніципальне право» є:

- ознайомлення студентів з основними положеннями законодавства України з місцевого самоврядування;
- стимулювання до самостійної роботи з правовими актами, що регламентують суспільні відносини у галузі муніципального права, та сприяння глибокому засвоєнню їх змісту;
- ознайомлення із системою місцевого самоврядування і аналіз правового статусу її складових елементів;
- застосовування теоретичних положень на при вирішенні ситуаційних завдань;
- формування чіткого уявлення про роль функціонування територіальної громади на засадах самостійності та автономності з метою ефективного вирішення нею питань місцевого значення.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Муніципальне право» студенти повинні:

– **знати** поняття муніципального права та місцевого самоврядування; конституційно-правові основи місцевого самоврядування та основні тенденції розвитку місцевого самоврядування; системно-структурну організацію місцевого самоврядування в Україні; правовий статус суб'єктів муніципально-правових відносин; особливості реалізації прав і свобод людини в місцевому самоврядуванні; порядок функціонування органів і посадових осіб місцевого самоврядування; особливості реалізації повноважень органів і посадових осіб місцевого самоврядування у різних сферах суспільного життя; основні гарантії, види відповідальності у системі місцевого самоврядування; сутність і зміст міжнародних стандартів місцевого самоврядування; концептуальні засади міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування України.

– **вміти** використовувати отримані знання щодо організації муніципальної влади й користуватися організаційно-управлінським інструментарієм при вирішенні професійних завдань; орієнтуватися в системі законодавчих та локальних правових актів, що регламентують суспільні відносини у галузі муніципального права, правильно його застосовувати у практичній діяльності; набути навичок аналізу і коментування нормативно-правових актів, які регулюють питання організації та діяльності органів місцевого самоврядування, визначати шляхи їх вдосконалення; визначати напрямки розвитку самоврядних інституцій в Україні, вести науковий пошук нових форм і методів організації місцевого самоврядування.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль I.

Муніципальне право і місцеве самоврядування, їх становлення і розвиток

Тема 1. Муніципальне право як галузь права України

Поняття, предмет та методи муніципального права. Муніципальне право – право місцевого самоврядування. Історія муніципального права України.

Джерела муніципального права. Статутне право. Система муніципального права, її елементна характеристика. Муніципально-правові норми, їх особливості. Муніципально-правові інститути.

Муніципально-правові відносини, особливості їх суб'єктного та предметного складу.

Роль муніципального права в процесі становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Тема 2. Муніципальне право як наука і навчальна дисципліна

Муніципальне право як наука. Поняття, предмет та система науки муніципального права. Функції муніципального права. Методологія науки муніципального права. Джерела науки муніципального права.

Теоретичні основи місцевого самоврядування. Сучасні теорії місцевого самоврядування. Теорія природних прав вільної громади. Господарська (громадсько-господарська) теорія місцевого самоврядування. Громадська (громадівська) теорія місцевого самоврядування. Державна (державницька) теорія місцевого самоврядування. Соціологічні концепції місцевого самоврядування. Теорія муніципального соціалізму. Соціально-класова теорія місцевого самоврядування. Теорія соціального обслуговування. Теорія дуалізму муніципального управління.

Муніципальне право як навчальна дисципліна. Поняття, предмет і завдання муніципального права як навчальної дисципліни. Система навчальної дисципліни муніципального права. Джерела навчальної дисципліни муніципального права. Місце муніципального права в системі навчальних дисциплін юридичного профілю.

Тема 3. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування

Поняття місцевого самоврядування. Основні принципи місцевого самоврядування. Принцип правової самостійності. Принцип організаційної самостійності. Принцип матеріально-фінансової самостійності. Принцип територіальності. Принцип субсидіарності. Принцип державної підтримки та гарантії.

Система місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування і територіальна автономія. Місцеве самоврядування і державне управління. Місцеве самоврядування і міжнародно-правова регламентація його діяльності. Проблеми вдосконалення системи та конституційно-правового статусу органів і посадових осіб органів місцевого самоврядування у контексті конституційної реформи.

Тема 4. Місцеве самоврядування та державна влада в Україні

Повноваження органів державної влади у сфері місцевого самоврядування спрямовані на: правове регулювання організації та діяльності місцевого самоврядування; забезпечення гарантій здійснення обов'язків органів державної влади в галузі місцевого самоврядування; забезпечення фінансово-економічної бази місцевого самоврядування; стосовно наділення органів місцевого самоврядування окремими державними повноваженнями; щодо здійснення контролю за дотриманням законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, захисту прав місцевого самоврядування.

Державна влада та актуальні проблеми становлення муніципальної влади України. Правова природа влади, яка здійснюється на місцевому рівні. Спільне та відмінне у правовій природі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. Поняття та особливості муніципальної влади.

Змістовий модуль II.

Правовий статус суб'єктів муніципально-правових відносин

Тема 5. Територіальна громада як інститут муніципального права

Поняття територіальної громади. Основні ознаки територіальної громади. Членство в територіальній громаді. Вплив політико-адміністративних чинників на формування територіальних громад та розвиток стійких внутрішніх зв'язків їх членів. Юридичний та фактичний статус територіальних громад в Україні. Правосуб'єктність територіальної громади. Види територіальних громад: основні (базові) факультативні (асоційованого рівня). Відмінності між окремими видами територіальних громад.

Основні функції та повноваження територіальної громади. Виключні повноваження територіальної громади.

Основні форми волевиявлення територіальної громади. Місцеві вибори. Місцевий референдум. Загальні збори. Місцева ініціатива. Громадські слухання. Дорадче опитування.

Статут територіальної громади. Інші акти статутного права.

Проблеми оптимізації територіальних громад. Порядок об'єднання територіальних громад. Принцип муніципального унітаризму. Принцип муніципального федералізму.

Особливості реалізації прав і свобод людини у місцевому самоврядуванні. Механізм реалізації муніципальних прав і обов'язків особи.

Тема 6. Місцеві ради – представницькі органи місцевого самоврядування України

Поняття місцевих рад як представницьких органів місцевого самоврядування. Місцевий (базовий) та регіональний рівні рад, їх особливості. Правовий статус представницьких органів місцевого самоврядування. Порядок формування представницьких органів місцевого самоврядування.

Функції і компетенція представницьких органів місцевого самоврядування. Особливості функцій та повноваження сільської, селищної, міської ради. Особливості функцій та повноваження районної у місті ради. Особливості функцій та повноваження районної, обласної ради.

Структура місцевої ради. Особливості політико-правової природи мандата депутата місцевої ради. Постійні та тимчасові комісії місцевих рад, особливості їх правового статусу.

Тема 7. Форми і методи діяльності представницьких органів місцевого самоврядування

Поняття форм і методів діяльності представницьких органів місцевого самоврядування. Сесійна та комісійна форми діяльності місцевих рад. Сесія – основна форма роботи ради як представницького органу, порядок її призначення та проведення. Акти місцевих рад. Особливості нормотворчого процесу в органах місцевого самоврядування. Правова експертиза проектів актів місцевого самоврядування.

Форми і методи роботи постійних комісій місцевих рад. Форми й методи роботи тимчасових контрольних комісій рад. Форми і методи роботи депутатів місцевих рад.

Тема 8. Конституційно-правовий статус сільських, селищних, міських голів, голів районної, обласної, районної в місті ради

Статус сільських, селищних, міських голів. Вимоги, які пред'являються до кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови. Повноваження сільського, селищного, міського голови: з організації роботи сільської, селищної, міської ради та органів, які вони утворюють; пов'язані з реалізацією територіальною громадою форм волевиявлення населення сіл, селищ, міст; в галузі програмування розвитку територій місцевого самоврядування базового рівня, бюджету та фінансування; розпорядчі та представницькі повноваження; в галузі забезпечення законності, охорони права і свобод людини і громадянина та території відповідної ради; щодо здійснення контролю з боку відповідних рад за діяльністю голів.

Статус голів районної, обласної, районної у місті ради. Повноваження з організації роботи районної, обласної, районної в місті ради та органів, які з нею створюються. Повноваження, які впливають із зв'язків голів відповідних рад з населенням та пов'язані з реалізацією волевиявлення громадян. Розпорядчі та представницькі повноваження районних, обласних та районних у місті голів. Повноваження голів рад у сфері законності і здійснення контрольної функції щодо діяльності голів районних, обласних, районних в містах рад.

Статус голів міст Києва і Севастополя: специфіка статусу, повноваження.

Тема 9. Виконавчі органи сільських, селищних і міських рад

Правовий статус виконавчих комітетів місцевих рад. Класифікація повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. Організація роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної в місті ради. Складання, затвердження та виконання планів роботи виконкому. Порядок підготовки та проведення засідань виконкому. Правові акти виконавчих органів рад. Порядок підготовки, введення в дію, призупинення дії рішення виконкому, його скасування.

Відділи та управління виконавчих комітетів місцевих рад.

Поняття та ознаки муніципальної служби. Принципи служби в органах місцевого самоврядування. Правовий статус службовців місцевого самоврядування. Проходження служби в органах місцевого самоврядування. Припинення служби в органах місцевого самоврядування. Матеріальне та соціально-побутове забезпечення посадових осіб місцевого самоврядування. Відповідальність за порушення законодавства про службу в органах місцевого самоврядування.

Тема 10. Повноваження та компетенція органів місцевого самоврядування: поняття та зміст

Закріплення сфери компетенції та повноважень органів місцевого самоврядування в Конституції та законах України. Повноваження територіальної громади. Повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Власні (самоврядні), делеговані, виключні повноваження органів місцевого самоврядування. Повноваження в галузі планування та в бюджетно-фінансовій сфері, затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування. Повноваження у сфері управління комунальною власністю. Повноваження органів місцевого самоврядування у галузі земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища. Повноваження у сфері соціального захисту населення. Повноваження по забезпеченню законності, правопорядку, охороні прав, свобод і законних інтересів громадян. Повноваження у галузі будівництва. Повноваження органів місцевого самоврядування у галузі зовнішньоекономічної діяльності.

Тема 11. Органи самоорганізації населення. Муніципальні асоціації в Україні

Поняття та види органів самоорганізації населення. Порядок утворення та легалізації органу самоорганізації населення. Повноваження органів самоорганізації населення: власні та делеговані. Склад органу самоорганізації населення. Форми роботи органів самоорганізації населення.

Історія утворення муніципальних асоціацій України. Право органів місцевого самоврядування на об'єднання (ст.10 Європейської Хартії місцевого самоврядування). Основні чинники в юридизації правового статусу спілок (асоціацій) місцевої влади національного та регіонального характеру зафіксовані у Всесвітній Декларації місцевого самоврядування. Правовий статус муніципальних асоціацій України. Види муніципальних спілок України. Міжнародні зв'язки муніципальних асоціацій України. Реєстрація асоціацій та інших добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування.

Тема 12. Правовий статус органів місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим

Особливості правового регулювання органів місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим. Повноваження місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим у соціально-культурній, економічній, адміністративній сферах. Проблеми конституційно-правового регулювання статусу органів місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим та їх функціонування.

Змістовий модуль III.

Засади місцевого самоврядування. Міжнародно-правове регулювання місцевого самоврядування

Тема 13. Матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування як інститут муніципального права

Поняття і сутність економічної основи місцевого самоврядування. Муніципальна власність, її суб'єкти, об'єкти, соціально-економічна природа, правовий режим. Повноваження територіальних громад та органів місцевого самоврядування щодо володіння, користування і розпорядження комунальною власністю. Право власності. Право господарського відання. Право оперативного управління об'єктами комунальної власності.

Система місцевих фінансів. Місцеві бюджети, особливості їх прибуткової та видаткової частин. Місцеві податки і збори. Позабюджетні, валютні та інші цільові фонди. Комунальний кредит.

Проблеми зростання матеріально-фінансової автономії місцевого самоврядування.

Тема 14. Гарантії та відповідальність у системі місцевого самоврядування як інститут муніципального права

Поняття гарантій місцевого самоврядування та їх система. Загальні та спеціальні (правові) гарантії місцевого самоврядування. Обов'язковість виконання актів та законних вимог органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Заборона обмежувати права місцевого самоврядування.

Судовий захист прав та інтересів місцевого самоврядування. Захист прав місцевого самоврядування в Конституційному Суді України. Захист прав місцевого самоврядування в судах загальної юрисдикції.

Поняття та види відповідальності у муніципальному праві. Підстави відповідальності. Форми відповідальності у муніципальному праві. Відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальною громадою, державою, юридичними та фізичними особами.

Дострокове припинення повноваження ради. Дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови, голови районної, обласної, районної у місті ради. Дострокове припинення повноважень органів самоорганізації населення.

Тема 15. Міжнародні стандарти у системі місцевого самоврядування України

Міжнародно-правове регулювання місцевого самоврядування. Правова природа міжнародних стандартів місцевого самоврядування. Роль Ради Європи в розробці міжнародних стандартів місцевого самоврядування.

Європейська хартія місцевого самоврядування. Відтворення в Конституції та законодавстві України основних принципів Європейської хартії місцевого самоврядування. Всесвітня декларація місцевого самоврядування. Європейська типова конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між

територіальними громадами або органами влади. Стандарти місцевого самоврядування Європейського Союзу. Інші європейські стандарти місцевого самоврядування. Особливості впровадження європейських стандартів у законодавство України.

Види муніципальних систем в зарубіжних країнах. Англосаксонська, континентальна й інші моделі організації публічної влади на місцях. Правове регулювання та особливості функціонування органів місцевого самоврядування в зарубіжних країнах.

Тема 16. Міжнародні зв'язки органів місцевого самоврядування України

Концептуальні засади міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування України. Суб'єктно-об'єктивний склад міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування України. Роль міжнародних неурядових організацій у становленні та розвитку міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування України. Правовий статус організаційних структур, які займаються міжнародним співробітництвом. Організаційно-правові форми міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування України. Проблемні питання участі органів місцевого самоврядування України в міжнародному співробітництві.

3. Рекомендована література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
4. Земельний Кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
7. Про асоціації органів місцевого самоврядування : Закон України від 16.04.2009 р. № 1275-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 38. – Ст. 534.
8. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – Ст. 146.

9. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 06.11.2012 р. № 5475-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 44–45. – Ст. 634.
10. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим : Закон України від 10.02.1998 р. № 90/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 29. – Ст. 191.
11. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
12. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 20. – Ст. 282.
13. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 91.
14. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
15. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим : Закон України від 23.12.1998 р. № 350-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5-6. – Ст. 256.
16. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170
17. Про місцеві вибори : Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 147.
18. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20–21. – Ст. 190
19. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 01.12.1998 р. № 281-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – Ст. 2.
20. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.07.2001 р. № 2625-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 254.
21. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16.09.2014 р. № 1680-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 45. – Ст. 2043.
22. Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності : Закон України від 03.03.1998 р. № 147/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 228.
23. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.
24. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 179.
25. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.
26. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – ст.283.

27. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – Ст. 175.
28. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 40. – Ст. 290.
29. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – Ст. 548.
30. Про столицю України – місто-герой Київ : Закон України від 15.01.1999 р. № 401-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 11. – Ст. 79.
31. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – Ст. 385.
32. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30.06.2004 р. № 1932-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 448.
33. Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування : постанова Верховної Ради України від 17.03.2015 р. № 252-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 29. – Ст. 845.
34. Про експертну групу з питань законодавчого забезпечення децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування : розпорядження Голови Верховної Ради України від 05.02.2015 р. № 167 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/167/15-%D1%80%D0%B3>.
35. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 № 341/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 983.
36. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування : Указ Президента України від 07.02.2008 р. № 109/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 10. – Ст. 239.
37. Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування : Указ Президента від 25.01.2012 р. № 33/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 8. – Ст. 289.
38. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – Ст. 67.
39. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" у 2015 році : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 № 213-р [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80#n9>.
40. Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування : постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 р. № 564 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 51. – стор. 1701.

41. Про затвердження Порядку контролю за здійсненням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.1999 р. № 339 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 10. – стор. 28.
42. Про затвердження Типового положення про проведення атестації посадових осіб місцевого самоврядування : постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2001 р. № 1440 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 44. – стор. 1983.
43. Про затвердження Порядку надання місцевих гарантій : постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2012 р. № 541 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 160. – Ст. 1774.
44. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 30. – Ст. 831.
45. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 227-р // Офіційний вісник України. – 2015. – № 24. – Ст. 680.
46. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 74. – Ст. 2105.
47. Статут територіальної громади міста Києва / рішення Київської міської ради №371/1805 від 28.03.2002 р., Наказ Міністерством юстиції України від 02.02.2005 р. № 14/5 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v14_5323-05.
48. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.03.1981 р. № 1654-X [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1654-10>
49. Рішення у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови) : рішення Конституційного суду України від 06.07.1999 р. № 7-рп/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – стор. 171.
50. Рішення у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів "район" та "район у місті", які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п'ятій статті 140 Конституції України, і поняття "організація управління районами в містах", яке вживається в частині п'ятій статті 140 Конституції України та в

- частині першій статті 11 Закону України "Про столицю України - місто-герой Київ", а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій) : рішення Конституційного суду України від 13.07.2001 р. № 11-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 29. – Ст. 1327.
51. Рішення у справі за конституційним поданням 61 народного депутата України про офіційне тлумачення положень п. 10 частини першої ст. 106, частин першої, другої, четвертої ст. 118, частини третьої ст. 133, частини другої ст. 140 Конституції України, частини четвертої ст. 1, частини другої ст. 8, частини четвертої ст. 9 ЗУ «Про місцеві державні адміністрації», п. 2 р. VII «Прикінцеві положення» ЗУ «Про столицю України - місто-герой Київ» (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах м. Києва) : рішення Конституційного суду України від 13.10.2005 р. № 9-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 42. – Ст. 2663.
52. Рішення у справі за конституційним поданням Президента та 56 н.д. України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2, 3, 4 ст. 118, ч. 3 ст. 133, ч. 1, 2, 3 ст. 140, ч. 2 ст. 141 Конституції, ст. 23, п. 3 ч. 1 ст. 30 ЗУ «Про державну службу», ст. 12, 79 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 10, 13, 16, п. 2 р. VII «Прикінцеві положення» ЗУ «Про столицю України - місто-герой Київ», ст. 8, 10 ЗУ «Про місцеві державні адміністрації», ст. 18 ЗУ «Про службу в органах місцевого самоврядування» (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у м. Києві) : рішення Конституційного суду України від 25.12.2003 р. № 21-рп/2003 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 52. – том 1. – Ст. 2829.
53. Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим (справа щодо сумісності посади сільського, селищного, міського голови з мандатом депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим) : рішення Конституційного суду України від 20.05.2004 р. № 12-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 22. – Ст. 1516.
54. Рішення у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) : рішення Конституційного суду України від 16.04.2009 р. № 7-рп/2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 32. – Ст. 1084.

55. Всесвітня декларація місцевого самоврядування, Ріо-де-Жанейро, 26.09.1985 року // Місцеве самоврядування. –1997. –№ 1–2. –С. 95–97.
56. Декларація про принципи місцевого самоврядування у державах-учасниках Співдружності СНД; Декларація, Міжнародний документ від 29.10.1994 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_323.
57. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування : протокол, від 16.11.2009 р. // Офіційний вісник України 2015. – № 33 / № 77, 2014, Ст. 2171 / Ст. 983.
58. Європейська хартія міст (Маніфест нової урбаністики), прийнята Конгресом в ході його 15-ої Пленарної сесії 29 травня 2008 р. в Страсбурзі [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Дубенської районної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenev/dubensk/ua/4730.htm>.
59. Європейська хартія місцевого самоврядування Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 24, / № 39, 2013, Ст. 1418 / Ст. 718.
60. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями : конвенція Ради Європи від 21.05.1980 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 9. – Ст. 585.
61. Європейська хартія про участь молоді у муніципальному та регіональному житті, Страсбург, 14.03.1992 р. / у книзі Муніципальне право зарубіжних країн: навч. посіб.: [у 3 ч.]. Ч. 3 / Барвіцький В.Ю., Батанов О.В., за заг. ред. П.Ф. Мартиненка; НДІ приватного права і підприємництва. –К: «Знання України», 2006. – С. 206–217.

Основна література:

62. Батанов О.В. Муніципальне право України : Підручник для студентів вузів / О. В. Батанов. – Х. : Одиссей, 2008. – 528 стр.
63. Любченко П.М. Муніципальне право України: навч. посіб. / П.М. Любченко. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2012. – 496 с.
64. Муніципальне право України: Підручник / Погорілко В.Ф., Баймуратов М.О., Бальцій Ю.Ю. та ін. / За ред. Баймуратова М.О. – 2-ге вид. доп. – К.: «Правова єдність», 2009. – 720 с.
65. Муніципальне право України: навчальний посібник для підготовки до іспитів. / упор. І.В. Тетарчук, Т.Є. Дяків. – К: «Центр учбової літератури», 2013. –206 с.

Додаткова література:

66. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : монографія / Батанов О. В. ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Ін юре, 2003. – 512 с.
67. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні : проблеми теорії та практики : монографія / Батанов О. В. ; відп. ред. М. О. Баймуратов. – К. : Юридична думка, 2010. – 656 с.

68. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): навч. посіб. / Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. – К. : Атака, 2000. – 304 с.
69. Ворона П. В. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку представницької влади : монографія / П. В. Ворона. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 341 с.
70. Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні: історикоправове дослідження: моногр. / П. Ф. Гураль – Л.: Л.ДУВС; Край, 2008. – 467 с.
71. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / С. Г. Серьогіна (ред.) ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2005. – 255 с.
72. Джерела конституційного права України : монографія / відп. ред. Ю. С. Шемшученко та О. І. Ющик. – К. : Наукова думка, 2010. – 711 с.
73. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Журавський В. С. , Серьогін В. О., Ярмиш О. Н. – К. : Ін Юре, 2003. – 671 с.
74. Калиновський Б.В., Кінаш Б.С., Солоненко О.М. Державне будівництво та муніципальне право: Словник термінів та визначень. – К: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. – 228 с.
75. Камінська Н.В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна: монографія / Н.В. Камінська. – Київ, 2012. – 413 с.
76. Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз: навчальний посібник / Н.В. Камінська. – К.: КНТ, 2010. – 230 с.
77. Камінська Н.В. Місцеве і регіональне самоврядування: словник основних термінів / Н.В. Камінська. – К.: КУТЕП, 2010. – 86 с.
78. Колодій А.М. Державне будівництво і місцеве самоврядування: Навчальний посібник / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: «Юрінком Інтер». – 2000. – 304 с.
79. Конституційне право України: Академічний курс: підручник: У2 т.,Т.2 / За ред. Ю.С. Шемшученка. –К: «Юридична думка», 2008. –800 с.
80. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. –2-ге вид., переробл. і допов.–Х.: «Право», 2011. – 1128 с.
81. Любченко П. М. Організаційні форми роботи представницьких органів місцевого самоврядування: моногр. / П. М. Любченко, С. О. Семко. – Х.: Право, 2012. – 216 с.
82. Любченко П. М. Порівняльно-правовий аналіз представницьких органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних державах / П. М. Любченко // Проблеми законності. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 109. – С. 54-64.

83. Любченко П. М. Проблеми правового регулювання служби в органах місцевого самоврядування / П. М. Любченко // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 1(52). – С. 89-97.
84. Лялюк О. Ю. Деякі проблеми правового регулювання питань комунальної власності в Україні // Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 10. – С. 72-74.
85. Лялюк О. Ю. Загальна характеристика муніципально-правової відповідальності за законодавством України / О. Ю. Лялюк // Проблеми законності. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 109. – С.76-83.
86. Лялюк О. Ю. Основи організації і діяльності місцевих рад в Україні: моногр. – Х.: Право, 2008. – 288с.
87. Муніципальна влада в Україні : проблеми теорії та практики. / О.В. Батанов; відп. ред. М. О. Баймуратов; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Юрид. думка, 2010. – 653 с.
88. Місьцеве самоврядування в Україні: проблеми та перспективи. Монографія. / Авт. кол.: Бєсчашний В.М., Дєлія Ю.В., Устимєнко В.А., Щєбетун І.С. / За заг. ред. Бєсчашного В.М. –Донєцьк: Донєцький юридичний інститут при Донєцькому національному університеті, 2005. –272 с.
89. Муніципальне право зарубіжних країн: навч. посіб.: [у 3 ч.] / за заг. ред. П. Ф. Мартинєнка. – К.: Знання України, 2006.
90. Муніципальне право України : Підручник для студентів вузів / ред. М.О. Баймуратов – К. : Алерта, 2009. – 714 стр.
91. Науково-практичний коментар закону України про місьцеве самоврядування в Україні / Тєліпко В.Е., Панасюк С.А. – К.: ЦУЛ, 2011. - 400 с.
92. Онупрієнко А. М. Місьцеві органи влади в механізмі демократичної держави: теоретико-правовий аналіз: моногр. / А. М. Онупрієнко. – Х.: ПП “Торсінг”, 2009. – 300 с.
93. Пєтришина М. О. Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування в Україні: моногр. / М. О. Пєтришина. – Х.: Право, 2011.
94. Прієшкіна О.В. Місьцеве самоврядування в Україні: правове регулювання бєзпосередньої демократії : навч. посібник / О.В. Прієшкіна. – Київ : Кондор, 2004.
95. Проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів: моногр. / за ред. Ю. М.Тодики – Х.: Право, 2009.
96. Сєрьогіна С. Г. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні та шляхи його вдосконалення / С. Г. Сєрьогіна // Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення: п’ятитомне вид. АПрНУ. – Т. 2. – Х.: Право. – 2008.
97. Шарий В. Місьцеве самоврядування в Україні як механізм реалізації делегованих повноважень / В. Шарий // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2009. – N4. – С. 156-166.
98. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Рєдкол.: Ю.С.Шємшучєнко (відп. ред.) та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 1998.

99. Яцунська О. Проблеми становлення місцевого самоврядування в Україні: досвід соціологічного аналізу / О. Яцунська // Людина і політика. – 2000 – № 4. – С.2–9.

Рекомендовані ресурси мережі Інтернет:

100. Офіційний сайт Верховної Ради України – <http://portal.rada.gov.ua/>
101. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України – <http://minregion.gov.ua/>
102. Офіційний сайт Полтавської міської ради та виконавчого комітету – <http://www.rada-poltava.gov.ua/rule/rada/>
103. Офіційний сайт Полтавської обласної ради – <http://oblrada.pl.ua/>
104. Офіційний сайт Асоціації міст України – <http://www.auc.org.ua/>
105. Офіційний сайт Інституту громадянського суспільства – <http://www.csi.org.ua>.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Формою підсумкового контролю успішності навчання студентів з дисципліни «Муніципальне право» є поточний модульний контроль (залік). За результатами поточного модульного контролю студент отримує до 100 балів за 100-бальною шкалою оцінювання.

5. Засоби діагностики успішності навчання

Засобами діагностики успішності навчання студентів з дисципліни «Муніципальне право» є усне опитування та обговорення теоретичних питань на семінарських та лекційних заняттях, пакети тестових завдань, ситуаційні завдання з дисципліни, пакети завдань для модульних контрольних робіт, пакет завдань для комплексної контрольної роботи з дисципліни.